

УДК 336.025: 336.76

Кучерова Г. Ю.¹

ШЛЯХИ РОЗВИТКУ ФІНАНСОВОЇ КУЛЬТУРИ НАСЕЛЕННЯ

Розглянуто сутність поняття та значення фінансової освіченості, грамотності та обізнаності населення. Узагальнено результати аналізу рівня фінансової обізнаності населення. Сформульовано шляхи розвитку фінансової культури населення.

***Ключові слова:** фінансова освіченість, фінансова грамотність, фінансова обізнаність, фінансова культура, навички, знання, фінансові послуги.*

ВСТУП

В умовах глобалізації фінансові аспекти вийшли на передній план та займають важливе місце у житті кожної людини. Постійний розвиток, розширення спектру товарів та послуг вимагають від споживача регулярного оновлення своїх знань та навичок, щоб в умовах недосконалої законодавчої бази захистити свої права на ринку.

У період, коли економіка держави поступово відновлюється після фінансової кризи, населення не перестає демонструвати низький рівень фінансової освіченості та культури. Хаотичність споживчої поведінки, перш за все, заснована на власній необізнаності, залежності від радянських стереотипів та надлишку неякісної рекламної інформації. З іншого боку, характерними є низька якість фінансових послуг та продуктів, відсутність дієвої правової бази захисту споживачів фінансових послуг та продуктів, особливо це стосується кредитних послуг. Банківська система доволі успішно користується низьким рівнем обізнаності пересічного споживача, що дає зелене світло на встановлення необґрунтовано високої вартості кредитних продуктів.

Тільки фінансово освічене населення зможе віднайти рівновагу на ринку споживчих товарів та послуг шляхом формування обґрунтованого, раціонального та грамотного попиту на всіх сегментах

¹ Рецензент – Сергєєва Л. Н., д. е. н., професор

ринку. Це дасть можливість економіці держави симетрично розвиватися за всіма напрямками, зокрема розкрити потенціал фінансового ринку України.

Аспекти розвитку фінансової грамотності населення досліджують такі зарубіжні вчені, як К. Кутер, О. Мітчелл, М. Овчинніков, Л. Стахович, А. Столярова та інші. Питаннями фінансової освіченості, обізнаності та грамотності населення займаються вже не одне десятиріччя. У європейських державах давно функціонує ціла система розвитку фінансової грамотності населення, діяльність якої заснована на концепції розвитку та шляхів її реалізації. За державні кошти, зокрема національних банків, здійснюється фінансування навчання фінансовій грамоті та видання спеціалізованої літератури. Активну участь у навчанні беруть професійні діячі фінансових ринків. Організуються та проводяться освітні семінари, конференції, конкурси та навчальні уроки очно та в режимі онлайн, реалізується величезна кількість освітніх програм. Основою фінансової грамоти населення стала система управління власними коштами та вміння приймати раціональні рішення. У європейських країнах 95 % населення виступає інвесторами на фінансових ринках, а в Україні всього до 5 % за умов стабільності економіки. Тобто розвиток фінансової грамотності населення у країнах Європи стимулюють державні заходи щодо удосконалення фінансової освіти та активізації системи популяризації фінансових послуг та продуктів.

Проте російський досвід розвитку фінансової грамотності населення підтверджує, що держава повинна запустити механізм, але не стати відповідальним за втрати на фінансових ринках. Державна підтримка може бути організована тільки з боку удосконалення фінансової освіти та контролю дотримання прав споживачів, але не повинна виступати гарантом успіху у фінансових операціях.

В Україні ситуація дещо інша, тому що передумови розвитку фінансового ринку були засновані не на потребі перерозподілу інвестиційних ресурсів, а виключно на лобіюванні інтересів певного кола. Закрита операційна діяльність на фінансовому ринку дійшла до того моменту, коли з'явилася потреба у залученні інвестицій для підтримки рівня ліквідності. Проте замкненість фінансового ринку зумовила низький рівень фінансової обізнаності населення.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є обґрунтування шляхів розвитку фінансової культури населення.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Міжнародний консультант з фінансової грамотності Шон Мунді трактує поняття фінансової грамотності наступним чином: це знання, розуміння, навички та впевненість, які дозволяють особі приймати

правильні фінансові рішення та діяти відповідно до конкретних обставин. За мету розвитку фінансової грамотності він вважає вплив на поведінку людей, а не просто надання їм знань, розуміння та навичок [1].

Т. Кізіма фінансову грамотність трактує як сукупність світоглядних позицій (установок), знань і навичок громадян щодо ефективного управління особистими фінансами та здатність компетентно застосовувати їх у процесі прийняття фінансових рішень [2].

Професор Т. С. Смовженко стверджує, що фінансова освіченість допомагає зрозуміти ключові фінансові поняття і використовувати їх для прийняття рішень про доходи, витрати і заощадження для вибору відповідних фінансових інструментів, планування бюджету, нагромадження коштів на майбутні цілі тощо.

А. В. Зеленцова, Е. А. Блискавка та Д. Н. Демидов підкреслюють, що фінансова освіченість дає можливість громадянам керувати своїм матеріальним благополуччям, і навпаки, відсутність елементарних фінансових знань і навичок обмежує можливості людей щодо прийняття правильних рішень для забезпечення свого добробуту [3].

За даними Міжрегіональної суспільної організації «Достижения молодых» – Junior Achievement Russia, фінансову грамотність визначають як здатність приймати обґрунтовані рішення і здійснювати ефективні дії в сферах, що мають відношення до управління фінансами, для реалізації життєвих цілей і планів у поточний момент та майбутні періоди [4].

Сервіс фінансового консультанта ТОВ «ОВБ Алфіанс Україна» фінансову освіченість представляє як спосіб мислення, що передбачає використання оптимальних шляхів та раціональних ідей для покращення якості та рівня життя як окремої людини, так і всього суспільства загалом [5].

Наведені визначення підтверджують думку, що фінансова грамотність, освіченість та обізнаність населення посідають важливе місце у фінансовому секторі економіки та стають основою його сталого розвитку. Вважаємо за потрібне уточнити поняття фінансової грамотності та обізнаності.

Фінансова грамотність являє собою певне вміння застосовувати фінансові знання та використовувати здобуті фінансові навички, щоб отримувати максимальну користь від управління власними фінансами та застосування фінансових послуг.

Під фінансовою обізнаністю пропонується розуміти наявність у людини певного рівня фінансових знань та навичок, що формують його відповідний рівень компетентності з фінансових питань. Тобто оцінкою фінансової грамотності населення має бути рівень фінансової обізнаності. Фінансова освіченість характеризує наявність певного рівня здобутої фінансової освіти.

Для того, щоб систематизувати фінансову систему знань та впорядкувати її відповідно до потреб пересічного споживача, необхідно розглянути фінансові потреби та питання, що виникають у різні періоди вікового розвитку особистості. Проте закладати основи фінансової грамоти та культури можна розпочати вже у дошкільний вік (від 3 до 7 років) у формі гри та у період молодшого шкільного віку (від 7 до 10 років).

Проведені компанією InMind спільно з агентством США з міжнародного розвитку USAID дослідження фінансової грамотності населення України у 2010 році підтвердили занадто низький її рівень. Так, населення України проявляє недовіру до фінансових установ, маючи певний негативний досвід використання фінансових послуг; не цікавиться приватним інвестуванням на фінансовому ринку; виявлено дисбаланс споживчої та ощадної функції; не володіє основами фінансової математики; нездатне приймати відповідні фінансові рішення; не володіє інформацією про права споживача на ринку. Всі ці негативні аспекти стали безпосередньою перешкодою до розвитку фінансових секторів економіки держави.

Поточний стан та проблеми розвитку фінансової грамотності населення загострилися з розвитком фондового ринку в Україні. Відкриття Української біржі у 2009 році, запуск в обіг у 2010 році деривативів (ф'ючерс у 2010 році, опціон у 2011 році) зумовили необхідність наявності освіченого інвестора, якого на той час в Україні бракувало.

Професійні учасники фондового ринку зробили свій внесок у розвиток фінансової грамотності населення. З їх боку було розроблено потужну систему фінансової просвіти: онлайн-вебінари, семінари, курси підготовки, програми підтримки приватного інвестора, розробки торгових роботів та торгових стратегій, технічний супровід онлайн-торгів, консультування тощо. Низька активність приватного інвестування обумовила розвиток довірчого управління, коли інвестор може вкласти власні кошти у структурований фінансовий продукт або пайовий інвестиційний фонд за відповідним до його фінансової стратегії рівнем ризику.

У жовтні 2012 року розпочалось запровадження Програми USAID «Розвиток фінансового сектору» (FINREP-II), п'ятирічного проекту надання допомоги Україні у зміцненні нагляду та регулювання фінансового сектору, розвитку товарного ринку та ринку деривативів, а також у підвищенні фінансової грамотності та захисту прав споживачів [6]. Програма заснована компанією «Financial Markets International, Inc.» (FMI) у співпраці з компанією «Management Systems International» (MSI) та українськими партнерами.

У той же період Кабінет Міністрів України схвалив п'ятирічну Стратегію реформування системи захисту прав споживачів на ринках

фінансових послуг, що спрямована на розбудову комплексної системи захисту прав споживачів та сприятиме фінансовій стабільності і покращенню добробуту громадян [7].

Її основними завданнями є: забезпечення необхідного нормативно-правового регулювання захисту прав споживачів фінансових послуг; удосконалення інституційної інфраструктури щодо захисту прав споживачів фінансових послуг; підвищення рівня інформаційної прозорості, фінансової грамотності та обізнаності споживачів фінансових послуг, виконання вимог щодо розкриття інформації на ринках фінансових послуг; розроблення ефективного і доступного механізму врегулювання спорів між надавачами та споживачами фінансових послуг; розширення доступу споживачів до інформації про фінансові послуги з метою забезпечення можливості вільного та належного їх вибору; розроблення механізму захисту споживачів від ризиків, пов'язаних з отриманням фінансових послуг [7].

У рамках програми розвитку фондового ринку України на 2012–2014 роки розглянуто питання покращення фінансової грамотності населення, фінансування розвитку якої здійснюється державним коштом. Так, відведено ефірний час для програм з питань розвитку фондового ринку та корпоративного управління в Україні. При Національній комісії з цінних паперів та фондового ринку створено ініціативну групу, яка координує дії держави та ринку з підвищення фінансової грамотності громадян України. Наявними результатами сумісної праці держави, закордонних спеціалістів та професійних учасників фондового ринку стали такі проекти, як «Біржова універсіада 2012, 2013 років» для студентів ВНЗ України, які мали змогу застосувати знання та відпрацювати навички з інтернет-трейдингу, «Змагання юних інвесторів» для школярів, які відпрацьовували практичні навички з курсу фінансової грамотності та формували власний інвестиційний портфель. Крім того, функціонують такі програми з підвищення рівня обізнаності населення: фінансова просвіта у школах; програми для дорослої молоді; фінансова просвіта на робочому місці; соціально орієнтовані програми (програми фінансової просвіти для жінок, для літніх людей або для тих, хто погано читає та рахує; а також тижні або дні фінансової просвіти) [8].

Важливе значення має експериментальний проект «Фінансова грамотність» для школярів, участь у якому взяли 84 школи у 17 регіонах України, з яких залучено 3300 учнів, підготовлено 85 вчителів, посібник та робочий зошит для вчителя [8]. У вищій навчальній школі запроваджено 30 уроків за 2 семестри, на яких розглядаються питання грошей і фінансів; заощадження та інвестування, запозичення, страхування та формування власного бюджету [8].

На підставі вищезазначеного можна стверджувати, що в Україні розпочато активну роботу з приводу підвищення рівня фінансової обізнаності та грамотності населення шляхом об'єднаних дій держави, професійних учасників фондового ринку, освітніх начальних закладів і зарубіжних консультантів та спонсорів.

Перспективами розвитку фінансової обізнаності, грамотності та освіченості є формування та розвиток фінансової культури нації через поєднання сукупності матеріальних та духовних цінностей людства.

Становлення фінансової культури в Україні можливе за умов розвитку таких складових (див. рис. 1): фінансова освіта та наука; система моральних принципів фінансиста на основі критеріїв відповідальності, ділової етики та професіоналізму; система захисту споживача фінансових послуг; державна підтримка та сприяння розвитку фінансових послуг та продуктів; сприятливі умови для розвитку приватного інвестування; розбудова Інституту фінансової просвіти.

Рис. 1. Шляхи розвитку фінансової культури населення України
Джерело: власна розробка

На формування фінансової культури населення в Україні впливають зовнішні та внутрішні чинники.

До зовнішніх чинників віднесемо стан розвитку українського фінансового ринку, можливість інвестування на зарубіжних фінансових ринках, стан системи державного регулювання розвитку фінансового ринку, стан законодавчої бази щодо системи захисту споживачів на вітчизняному та зарубіжних фінансових ринках, менталітет нації, рівень та якість життя населення, умови функціонування та розвитку підприємництва, стан та якість освітніх послуг.

До внутрішніх віднесемо фактори, що обумовлюють риси характеру людини, а саме: наявність хисту, здатність навчатись, рівноважність, відповідальність. Також враховуються здобуті навички, набуті знання, стан здоров'я, мотивація, зацікавленість людини, матеріальне становище та віковий період розвитку особистості.

Всеосяжність категорії фінансової обізнаності та грамотності населення демонструє широкий спектр можливостей та переваг розвитку фінансової просвіти в Україні.

ВИСНОВКИ

За результатами проведеного дослідження можна стверджувати, що в Україні розпочата розбудова інституту фінансової просвіти шляхом використання зарубіжного досвіду, адаптованого до особливостей українських умов розвитку та функціонування. Основою розвитку фінансової культури населення має стати баланс інтересів професійних учасників фінансових ринків та споживачів їх послуг на засадах дієвої системи правового захисту здійснення операцій на фінансових ринках та дотримання ділової етики.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Мунді Ш. Рекомендації щодо розробки національних стратегій з фінансової грамотності / Ш. Мунді. – [Електронний режим доступу] : http://www.finrep.kiev.ua/download/ukraine_recommendations_finlit_strategy_14mar2013_smundy_ua.pdf.
2. Кізіма Т. Фінансова грамотність населення: зарубіжний досвід і вітчизняні реалії / Т. Кізіма // Вісник ТНЕУ. – 2012. – № 2. – С. 64–71.
3. Зеленцова А. В. Повышение финансовой грамотности населения. Международный опыт и российская практика / Зеленцова А. В., Блискавка Е. А., Демидов Д. Н. – ЦИПСИР, 2012 г. – 112 с.
4. Міжрегіональна суспільна організація «Достижения молодых» – Junior Achievement Russia [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ja-russia.ru/ru/fl/>.
5. Сервіс фінансового консультанта ТОВ «ОБВ Алфінанс Україна» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.sfc.biz.ua/mod/oublog/viewpost.php?post=98>.
6. Програма розвитку фінансового сектору (USAID/FINREP-II) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.finrep.kiev.ua/structure/finedu/general_ua.php.
7. Стратегія реформування системи захисту прав споживачів на ринках фінансових послуг на 2012–2017 роки : схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 31 жовтня 2012 р. № 867-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/867-2012-%D1%80#n8>.
8. Інформаційний сайт Української біржі [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ux.ua/ru/csearch.aspx>.

Дата надходження до редакції – 15.07.2013 р.